



STUDIA OBSZARÓW WIEJSKICH
2019, tom 53, s. 95–108
<https://doi.org/10.7163/SOW.53.7>



KOMISJA OBSZARÓW WIEJSKICH
POLSKIE TOWARZYSTWO GEOGRAFICZNE
www.ptgeo.org.pl



INSTYTUT GEOGRAFII I PRZESTRZENNEGO ZAGOSPODAROWANIA
POLSKA AKADEMIA NAUK
www.igjz.pan.pl



Znaczenie odnowy wsi w procesie przemian funkcjonalnych przestrzeni wiejskiej

Significance of village renewal in the process of functional changes in rural areas

Dorota Dymek 

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
Wydział Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
Al. Kraśnicka 2cd, 20-718 Lublin
dorota.dymek@poczta.umcs.lublin.pl

Zarys treści: Jednym z narzędzi służących pozytywnym przemianom funkcjonalno-przestrzennym terenów wiejskich jest odnowa wsi. Działanie to charakteryzuje się kompleksowością w zakresie zaspokajania potrzeb lokalnych społeczności oraz rozwiązywania problemów i niedogodności związanych z życiem na wsi. Celem artykułu jest identyfikacja kierunków przemian funkcjonalno-przestrzennych obszarów wiejskich w kontekście wdrażania sołeckich planów odnowy wsi. Punkt wyjścia do badań stanowił przegląd zadań priorytetowych wskazanych do realizacji zawartych w ponad tysiącu planach uchwalonych w dwóch okresach badawczych (2007–2013 oraz 2014–2018). Dokonano analizy zmian w preferencjach związanych z wyborem zadań wskazanych do realizacji w ramach dziesięciu wydzielonych obszarów działań. Zadania te w analizowanym okresie nie uległy znaczącym zmianom. Za najpopularniejszy kierunek rozwoju miejscowości uznawany jest sport, turystyka i rekreacja. Dużą rolę odrywa także chęć rozwoju funkcji transportowej i komunikacyjnej. Najbardziej miejscowości nastawiają się na rozwój ekonomiczny. Tendencja ta występuje zarówno w skali kraju, jak i w ujęciu regionalnym.

Słowa kluczowe: odnowa wsi, przekształcenia funkcjonalno-przestrzenne wsi, plan odnowy wsi.

Wprowadzenie

Obszary wiejskie w Polsce zajmują ponad 93% powierzchni kraju (*Obszary wiejskie...* 2016) i zamieszkiwane są przez ponad 40% ludności, co sprawia, że zagadnienia ich rozwoju stają się bardzo ważne nie tylko w skali lokalnej i regionalnej, ale również krajowej i transnarodowej (Unia Europejska). Obszary te charakteryzują się przeważnie niższym niż miasta stopniem rozwoju, a co za tym idzie, niższym standardem życia. Utrudniony dostęp do wielu dóbr i usług powoduje duże różnice cywilizacyjne pomiędzy mieszkańcami wsi i miast. Niskie nakłady, zarówno na rozwój infrastruktury technicznej, jak i społecznej wsi, dodatkowo przyczyniają się do pogłębienia różnic społecznych. Wieś w dalszym ciągu jest mniej atrakcyjna jako miejsce do życia i pracy niż miasto. Aby niwelować te dysproporcje należy wdrażać zintegrowane plany rozwoju obszarów wiejskich na wszystkich szczeblach administracyjnych (Rorat i Tabor 2014).

Obecnie coraz częściej dąży się do wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich, a więc do odejścia od modelu wsi opartej całkowicie na rolnictwie. Na obszary wiejskie wprowadzane są funkcje pozarolnicze, których zadaniem jest wyrównywanie poziomu życia mieszkańców miast i wsi. W ramach wielofunkcyjnego rozwoju realizowane są działania obejmujące rozwój społeczny, gospodarczy i środowiskowy (Heffner 2014).

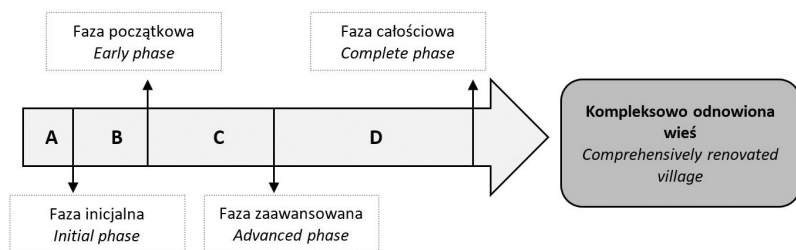
Jednym z narzędzi służących rozwojowi obszarów wiejskich, wspieranym przez politykę Unii Europejskiej, jest odnowa wsi. Działanie to charakteryzuje się kompleksowością w zakresie zaspokajania potrzeb mieszkańców oraz rozwiązywania problemów i niedogodności związanych z życiem na wsi. Jest to proces, którego priorytetem jest dostosowanie warunków życia społeczności wiejskich do standardów światowych. Odbywa się to poprzez jednoczesne wprowadzanie zmian w sferach: społecznej, gospodarczej i przestrzenno-przyrodniczej. Holistyczny aspekt odnowy wsi czyni ją najlepszym narzędziem realizacji rozwoju regionalnego obszarów wiejskich (Paradowski i Zielińska 2007).

Celem niniejszego opracowania jest próba identyfikacji kierunków przemian funkcjonalno-przestrzennych polskiej wsi, jakie zachodzą w wyniku wdrażania sołeckich planów odnowy wsi. Artykuł stanowi także próbę prześledzenia zróżnicowania wiodących kierunków rozwoju obszarów wiejskich (w kontekście procesu odnowy wsi) w ujęciu krajowym i regionalnym, w dwóch okresach badawczych (tj. 2007–2013 oraz 2014–2018).

Idea odnowy wsi

Odnowa wsi to wieloletni proces, w trakcie którego kształtowane są warunki życia ludności wiejskiej. Proces ten w znaczący sposób oddziałuje na jakość życia społeczności lokalnych, wpływa na ich źródła utrzymania i jednocześnie służy zachowaniu tożsamości wsi (Wilczyński 2003). Jest to proces ciągły i niejednorodny, a jego przebieg w dużym stopniu zależy od aktualnego postrzegania sposobów „ulepszania wsi”. Zakłada stałe działania na rzecz poprawy warunków życia, przy jednoczesnym poszanowaniu tradycyjnych wartości (Idziak 2004; Bański 2013; Lipińska i in. 2013).

Odnowa wsi jest procesem wieloetapowym, którego realizacja rozłożona jest na kilka lat. Z każdym kolejnym etapem następuje stopniowy wzrost zasięgu i trudności podejmowanych działań, a co za tym idzie coraz dłuższy jest czas wdrażania poszczególnych założeń. R. Wilczyński (2005) wyróżnił cztery etapy realizacji odnowy wsi (ryc. 1).



Ryc. 1. Schemat przebiegu procesu odnowy wsi

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Wilczyński (2003, 2005).

Scheme of the village renewal process

Source: own elaboration based on Wilczyński (2003, 2005).

- Każdy z wymienionych etapów (faz) posiada odmienny charakter i różne zakresy działań.
- A. Faza inicjalna, tj. etap projektów startowych (czas trwania: 1–2 lata). Jest to okres działań spontanicznych, polegających głównie na punktowym porządkowaniu przestrzeni wsi (głównie prywatnych posesji i przestrzeni publicznych). W fazie tej istotne jest doprowadzenie do integracji mieszkańców wsi.
 - B. Faza początkowa, tj. etap projektów pokonywania barier (czas trwania: 2–3 lata). Realizacji poddawane są projekty służące likwidacji barier rozwojowych miejscowości oraz zaspokojeniu najpilniejszych potrzeb mieszkańców. Są to działania, których wdrażanie wspierane jest finansowo z budżetu gminy.
 - C. Faza zaawansowana, tj. etap projektów zmiany jakościowej (czas trwania: 3–5 lat). Odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu struktury wsi. Prowadzone działania mają na celu wykreowanie swoistego wizerunku wsi, który będzie wyróżniał ją na tle innych, łącząc elementy tradycyjne, nawiązujące do historii, z nowoczesnymi. Często wiąże się to z wykształceniem wyraźnego centrum miejscowości. Zdecydowanej poprawie ulega ład przestrzenny. Na tym etapie ważne jest pozyskiwanie partnerów zewnętrznych wspomagających realizację zamierzonych celów.
 - D. Faza całościowa, tj. etap projektów trwałego rozwoju (czas trwania 5–8 lat). Obejmuje projekty powiązane lokalnie lub regionalnie, nastawione na stworzenie i utrzymanie miejsc zatrudnienia. Wszelkie działania publiczne i prywatne, związane ze strukturą i urządzeniem miejscowości, prowadzone są zgodnie z wytycznymi planistycznymi (zawartymi w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, planie odnowy wsi). Na tym etapie najważniejsze są przedsięwzięcia mające na celu poprawę sytuacji ekonomicznej mieszkańców wsi. Często praktyką są wioski tematyczne ukazujące specyfikę danej miejscowości.

Odnowa wsi jest wyjątkowym nurtem rozwoju obszarów wiejskich, o czym świadczy fakt, że wykorzystuje ona bezpośrednie zaangażowanie mieszkańców, dając tym samym możliwość współdecydowania o przyszłości, nie tylko swojej, ale i miejscowości, w której żyją. Tym samym mieszkańcy stanowią zarówno podmiot, jak i siłę napędową rozwoju wsi (Wilczyński 2002). Proces ten pozwala na wykorzystanie potencjału, jaki posiada lokalna społeczność. Stwarza mieszkańcom warunki do wykazania się kreatywnością i zaangażowaniem w sprawy wspólne, dotyczące najbliższego otoczenia. Ruch odnowy umożliwia wyłonienie lokalnego przywództwa – liderów, którzy są w stanie stworzyć kompleksową wizję rozwoju wsi i doprowadzić do jej realizacji (Chmielewska 2009).

Odnowa wsi jest metodą służącą planowaniu rozwoju wsi. W swoim założeniu ma na celu doprowadzić do odnowy (lub rewitalizacji) wsi zdegradowanych i zaniedbanych (Kamiński 2008). Ma również za zadanie wydobyć, a następnie wspierać, potencjał danej miejscowości. Ma przy tym uwzględniać specyficzne uwarunkowania wsi oraz wartości wynikające z posiadanych zasobów lokalnych, zarówno materialnych, jak i niematerialnych. Proces odnowy wsi powinien przeciwdziałać negatywnym przekształceniom przestrzeni. Powinien przyczyniać się do kreowania spójnego wizerunku wsi, nie pomijając żadnych jej elementów składowych. Ma za zadanie doprowadzić do tego, że wieś będzie się znacząco wyróżniać na tle innych i jednocześnie będzie stanowić przyjazną w odbiorze i codziennym życiu przestrzeń (Niedźwiedzka-Filipiak 2009; Jeziorska-Biel i Wójcik 2017).

Z punktu widzenia gospodarowania przestrzenią, proces odnowy wsi ma doprowadzić do wzmocnienia jej bazy ekonomicznej dzięki działaniom nastawionym na modernizację

działalności rolniczej, a także innym działaniom nakierowanym na wielofunkcyjny rozwój. Odnowa wsi ma za zadanie wskazywać sposoby i metody, które posłużą do lepszego (racjonalnego) wykorzystania przestrzeni wiejskiej (Wójcik 2017). „Ruch odnowy stanowi formę sprzeciwu wobec prymitywnych koncepcji modernizacji wsi, opartych na uprzemysłowieniu i urbanizacji” (Wilkin 2008, s. 93).

Przemiany funkcjonalno-przestrzenne wsi w świetle sołeckich planów odnowy wsi

Obszary wiejskie od lat poddawane są nieustannym przekształceniom. Przekształcenia te zauważalne są między innymi w stylu i sposobie życia społeczności lokalnych, źródłach zarobkowania, a zwłaszcza w przestrzeni wiejskiej. A to właśnie ona spełnia jednocześnie trzy najbardziej podstawowe funkcje, których nie może zapewnić (w takim samym jakościowym stopniu) żadna inna przestrzeń: gospodarczą, życiową i związaną z odpoczynkiem. Aby funkcje te były realizowane prawidłowo, konieczne jest, aby pozostawały ze sobą we właściwych relacjach, czemu służyć ma odpowiednie zagospodarowanie wsi (Niedźwiecka-Filipiak i Kuriata 2010).

Działalność człowieka w znaczący sposób przyczynia się do zmian w wyglądzie i funkcjonowaniu wsi. W związku z wprowadzaniem coraz nowocześniejszych technik produkcji, a co za tym idzie, budową nowoczesnych budynków, zarówno gospodarczych, jak i mieszkalnych, nieustannie zmienia się fizjonomia krajobrazu. Gdy ten proces nie jest kontrolowany bądź jest kontrolowany w małym stopniu, powstaje duże ryzyko zachwiania harmonii i ładu przestrzennego wsi. W sąsiedztwie tradycyjnej dla danego obszaru zabudowy często pojawiają się obiekty, które w znaczący sposób odbiegają od kanonu danego miejsca, z jednej strony przyczyniając się do zwiększenia różnorodności, a z drugiej – zaburzając tożsamość wsi. Zmian tych nie można ani powstrzymać, ani im całkowicie zapobiec. Należy zatem skupić się na działaniach, które przyczynią się do uporządkowania tej różnorodności i jednocześnie pozwolą na wzmocnienie tożsamości wsi oraz wydobycia z niej swoistego *genius loci*. Należy przy tym pamiętać, że w momencie wprowadzania na wsi nowych funkcji, nie powinny one zdominować dotychczasowego charakteru wsi (Cymerman i in. 2002; Kuriata 2006). Nie należy dążyć do całkowitego usunięcia lub przeniesienia w inne miejsce zabudowy wiejskiej ze względu na zły stan techniczny bądź odbiegający od otoczenia wygląd. Jeśli jest to możliwe, obiekty takie należy objąć ochroną, gdyż stanowią świadectwo historii danej miejscowości, lub też nadać im nową funkcję, ale z zachowaniem pierwotnego stylu, tak aby stały się żywymi obiektami. Stanowią one wartość samą w sobie, unikalny atut wsi, który przy odpowiedniej promocji może uczynić daną miejscowość rozpoznawalną, a tym samym wpłynąć na poprawę sytuacji ekonomicznej mieszkańców (Niedźwiecka-Filipiak i Kuriata 2010).

Przemiany zachodzące w przestrzeni są coraz częściej wskazywane jako jedno z wiodących kierunków w rozwoju wsi i obszarów wiejskich (Biczkowski i Biczkowska 2017). Jednakże, aby możliwe było wprowadzanie zmian w funkcjonowaniu wsi, konieczne jest pozyskanie środków finansowych na realizację poszczególnych zadań i jednocześnie zaangażowanie społeczności lokalnych w działania na rzecz rozwoju miejscowości, w której zamieszkują. Jednym z narzędzi odpowiadających na powyższe problemy są plany odnowy wsi. Ich realizacja wspierana jest od 2004 r. ze środków Unii Europejskiej, głównie w ramach Regionalnych Programów Operacyjnych i Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Plan odnowy wsi to dokument, stanowiący pewnego rodzaju prognozę, obejmującą zagospodarowanie i rozwój danej miejscowości w oparciu o tożsamość danego miejsca (Kuriata 2005). Dokument ten opracowywany jest przez mieszkańców przy wsparciu fachowców, co umożliwia wypracowanie określonej idei rozwoju wsi, a tym samym realizuje, jakże istotną z punktu widzenia planowania, zasadę partycypacji społecznej (Niedźwiecka-Filipiak i Kuriata 2010; Niedźwiecka-Filipiak i in. 2011). Można uznać zatem, że sołecki plan odnowy wsi stanowi swoiste dobrowolne narzędzie planistyczne.

Współczesny kształt dokumentu wyznacza Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne”, operacje typu „Kształtowanie przestrzeni publicznej” oraz operacje typu „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego” w ramach działania „Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. Zgodnie z wymogami ministerialnymi w planie należy zawrzeć m.in. opis planowanych zadań inwestycyjnych oraz przedsięwzięć aktywizujących społeczność lokalną (podane w kolejności zgodnej z przyjętymi priorytetami rozwoju miejscowości) oraz wskazanie szacunkowych kosztów realizacji.

Plan odnowy wsi stanowi swoistą strategię rozwoju miejscowości. Zadania wyznaczone do realizacji określają, w jakich kierunkach dana miejscowość będzie się rozwijać, a miejscowość, która obierze określony kierunek działań, ma dużą szansę na dynamiczny rozwój (Idziak 2007).

Metodologia i rezultaty badań

Na podstawie sporządzonego wykazu miejscowości, które posiadały uchwalony plan odnowy wsi, dokonano losowania warstwowego, gdzie za kryteria przyjęto rok uchwalenia i województwo. Wyłoniono po trzydzieści pięć miejscowości z każdego regionu w dwóch odrębnych okresach badawczych, tj. 2007–2013 oraz 2014–2018 (stan na 30 czerwca 2018 r.). W związku z faktem, iż niemal każdy plan odnowy miejscowości zakłada współfinansowanie części (bądź całości) zadań w ramach środków unijnych, analizowane okresy wpisują się w terminy obowiązywania Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW 2007–2013, PROW 2014–2020). Łącznie analizie poddano ponad tysiąc sołeckich planów odnowy wsi. Kolejny etap prac obejmował szczegółową analizę zadań przewidzianych do realizacji, zawartych w treściach dokumentów. Zastosowano podejście interpretacyjne, które opiera się m.in. na wyszukiwaniu w tekście słów lub sformułowań dotyczących badanej tematyki (Beck i in. 2010). Na tej podstawie sporządzono wykaz trzydziestu pięciu najczęściej występujących operacji, które przyporządkowano tematycznie do dziesięciu obszarów działań i przeanalizowano zmianę zainteresowania realizacją zadań w ramach poszczególnych obszarów działań (tab. 1).

Zestawienie operacji pozwoliło na określenie, w jakim stopniu zmieniło się zainteresowanie ich realizacją. Należy przy tym zwrócić uwagę na fakt, że w analizowanych okresach realizowane były odrębne Programy Rozwoju Obszarów Wiejskich, a co za tym idzie, nieznacznej zmianie uległy cele, na jakie możliwe było uzyskanie współfinansowania ze środków Unii Europejskiej. Nie można jednak zapominać, że zadania wymienione w planach odnowy wsi mogą być realizowane ze środków bądź dofinansowań z innych

Tabela 1. Udział procentowy operacji realizowanych w ramach planów odnowy wsi uchwalonych w latach 2007–2013 (okres 1) oraz 2014–2018 (okres 2)

Obszar działań	Zakres operacji (zadań)	Odsetek (%) operacji w ramach obszaru działań	
		Okres 1	Okres 2
Kształtowanie ładu przestrzennego wsi	Porządkowanie prywatnych posesji	20	14
	Kształtowanie przestrzeni publicznych	49	51
	Zagospodarowanie cieków i zbiorników wodnych	24	21
	Udrażnianie rowów melioracyjnych	4	11
	Uchwalenie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego	3	3
Zaspokojenie potrzeb w zakresie sportu, turystyki i rekreacji	Budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie boisk sportowych	31	23
	Budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie placów zabaw	32	27
	Budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie siłowni zewnętrznych	1	9
	Budowa ścieżek pieszych i pieszo-biegowych	11	13
	Budowa ścieżek rowerowych	14	20
Zachowanie dziedzictwa kulturowego	Budowa obiektów turystycznych	11	8
	Renowacja i utrzymanie zabytków, pomników historycznych i miejsc pamięci	18	21
	Renowacja i utrzymanie architektury sakralnej	45	40
Zaspokojenie potrzeb w zakresie infrastruktury społecznej	Kultywowanie tradycji lokalnych	37	39
	Budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie świetlicy wiejskiej	80	86
	Budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie obiektów służących edukacji	20	14
Poprawa stanu infrastruktury technicznej	Budowa, rozbudowa, modernizacja sieci wodociągowej	9	16
	Budowa, rozbudowa, modernizacja sieci kanalizacyjnej	46	41
	Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków	14	15
	Budowa, rozbudowa, modernizacja sieci gazowej	9	5
	Rozwój alternatywnych źródeł energii	12	15
	Zwiększenie dostępu do Internetu – cyfryzacja	10	8
Poprawa stanu infrastruktury drogowej i komunikacyjnej	Budowa, rozbudowa, modernizacja dróg	41	52
	Budowa, rozbudowa, modernizacja chodników	33	28
	Budowa, rozbudowa, modernizacja parkingów	17	12
	Budowa, rozbudowa, modernizacja wiat przystankowych i zatok autobusowych	9	8
Poprawa bezpieczeństwa publicznego	Budowa, rozbudowa, modernizacja oświetlenia ulicznego	100	92
	Wprowadzenie monitoringu	0	8
Działania na rzecz wzmocnienia integracji społecznej	Tworzenie zorganizowanych miejsc na grille i pikniki rodzinne	24	20
	Organizacja spotkań i imprez integracyjnych	48	48
	Animacje czasu wolnego dla mieszkańców	28	32
Działania na rzecz promocji wsi	Promocja wsi na zewnątrz, propagowanie dziedzictwa historycznego, sztuki, kultury i tradycji	42	53
	Oznakowanie miejscowości	58	47
Rozwój ekonomiczny	Organizacja kursów i szkoleń	82	59
	Wspieranie pozarolniczej działalności gospodarczej	18	41

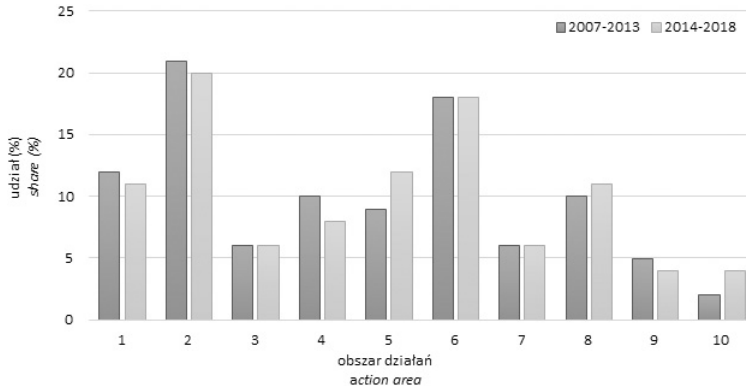
Źródło: opracowanie własne na podstawie planów odnowy wsi.

źródeł, np. dotacji ze środków krajowych czy regionalnych. Pomimo tego nietrudno jest zauważyć, że wskaźniki procentowe uległy zmianie w większości w nieznacznym stopniu, bądź pozostały na tym samym poziomie. Prawidłowość taka ma miejsce głównie w przypadku operacji, które można sklasyfikować jako ciągłe. Do tego typu operacji zaliczyć można między innymi: organizację spotkań i imprez integracyjnych, animację czasu wolnego dla mieszkańców i kultywowanie tradycji lokalnych. Są to więc operacje, które odnoszą się do społecznego wymiaru działań wyróżnionego w pracy O. Wolskiego (2017). Największe zmiany zaszyły w ramach obszarów związanych z działaniami na rzecz promocji wsi oraz rozwoju ekonomicznego. W planach uchwalonych w drugim okresie widać zdecydowaną zmianę proporcji pomiędzy operacjami. Zdecydowanie największe zmiany odnotowano w przypadku organizacji kursów i szkoleń – spadek zainteresowania aż o 23% na rzecz wspierania pozarolniczej działalności gospodarczej. W planach odnowy wsi uchwalonych po 2013 r. większą wagę przykładano do realizacji działań w obszarze poprawy bezpieczeństwa publicznego poprzez wprowadzenie systemu monitoringu oraz, w obszarze sportu, do budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia siłowni zewnętrznych.

Biorąc pod uwagę działania wiodące w ramach poszczególnych obszarów zauważyć można, że w obydwu okresach są to te same operacje (tj.: kształtowanie przestrzeni publicznych; budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie placów zabaw; renowacja i utrzymanie architektury sakralnej; budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie świetlicy wiejskiej; budowa, rozbudowa, modernizacja sieci kanalizacyjnej, dróg, oświetlenia ulicznego; organizacja spotkań i imprez integracyjnych; organizacja kursów i szkoleń). Wyjątki stanowią operacje realizowane w ramach obszaru działania na rzecz promocji wsi, gdzie nastąpiła zamiana miejsc pomiędzy organizacją kursów i szkoleń, a wspieraniem pozarolniczej działalności gospodarczej. Można przy tym zauważyć, że w wielu przypadkach zadania wiodące stanowią w przybliżeniu połowę zadań w ramach danego obszaru, a więc pojawiają się średnio w co drugim planie odnowy wsi. To z kolei wskazuje na dużą potrzebę realizacji tego typu zadań oraz świadomość istoty ich realizacji w początkowej fazie. Jeżeli zrealizowane zostaną najbardziej podstawowe, niemalże fundamentalne działania, łatwiej będzie realizować kolejne, bardziej złożone zadania. Ponadto większość z tych operacji ma punktowy charakter i nie wymaga długofalowych, ciągłych działań.

W kolejnym kroku dokonano zestawienia obszarów działań w ujęciu krajowym dla obydwu analizowanych okresów w celu sprawdzenia, w jaki sposób zmieniły się preferencje miejscowości co do kierunków przemian funkcjonalno-przestrzennych (ryc. 2).

Podobnie jak przypadku zestawienia operacji, zestawienie obszarów działań wskazuje na minimalne zmiany w poziomie zainteresowania ich rozwojem. Niezmiennie największym zainteresowaniem cieszą się obszary działań dotyczących zaspokojenia potrzeb w zakresie sportu, turystyki i rekreacji oraz poprawy stanu infrastruktury drogowej i komunikacyjnej. Są to dwie grupy, w przypadku których bardzo łatwo jest zauważyć efekty w przestrzeni wiejskiej, gdyż przyczyniają się one w znacznym stopniu do zmiany fizjonomii i estetyki krajobrazu. Ponadto inwestycje realizowane w ramach tych obszarów wpływają na rozwój funkcji komunikacyjnej i transportowej wsi oraz rozwój (bądź wprowadzenie nowej funkcji) – turystycznej, wypoczynkowej. Z kolei najmniejszym powodzeniem cieszą się obszary dotyczące rozwoju ekonomicznego oraz promocji. Są to obszary bardzo istotne dla rozwoju społeczno-gospodarczego wsi, jednakże trudno jest je realizować w przypadku, gdy nie zostały jeszcze zrealizowane inne podstawowe działania, np. infrastrukturalne bądź ściśle związane z fizjonomią, estetyką i ładem przestrzennym miejscowości. To z kolei



Ryc. 2. Zestawienie udziału procentowego poszczególnych typów obszarów działań zawartych w planach odnowy wsi uchwalonych w latach 2007–2013 i 2014–2018

1 – kształtowanie ładu przestrzennego wsi, 2 – zaspokojenie potrzeb w zakresie sportu, turystyki i rekreacji, 3 – zachowanie dziedzictwa kulturowego, 4 – zaspokojenie potrzeb w zakresie infrastruktury społecznej, 5 – poprawa stanu infrastruktury technicznej, 6 – poprawa stanu infrastruktury drogowej i komunikacyjnej, 7 – poprawa bezpieczeństwa publicznego, 8 – działania na rzecz wzmocnienia integracji społecznej, 9 – działania na rzecz promocji wsi, 10 – rozwój ekonomiczny

Źródło: opracowanie własne, tak samo pozostałe ryciny.

Percentage share comparison of particular types of action areas included in the village renewal plans adopted in the years 2007–2013 and 2014–2018

1 – shaping spatial order, 2 – satisfying community's needs for sport, tourism and recreation, 3 – conservation of cultural heritage, 4 – satisfying community's needs for social infrastructure, 5 – improvement of technical infrastructure, 6 – improvement of roads and communication infrastructure, 7 – improvement of public safety, 8 – actions for enhancing social inclusion, 9 – promotion of rural areas, 10 – economic development

Source: author's own elaboration, like remaining figures.

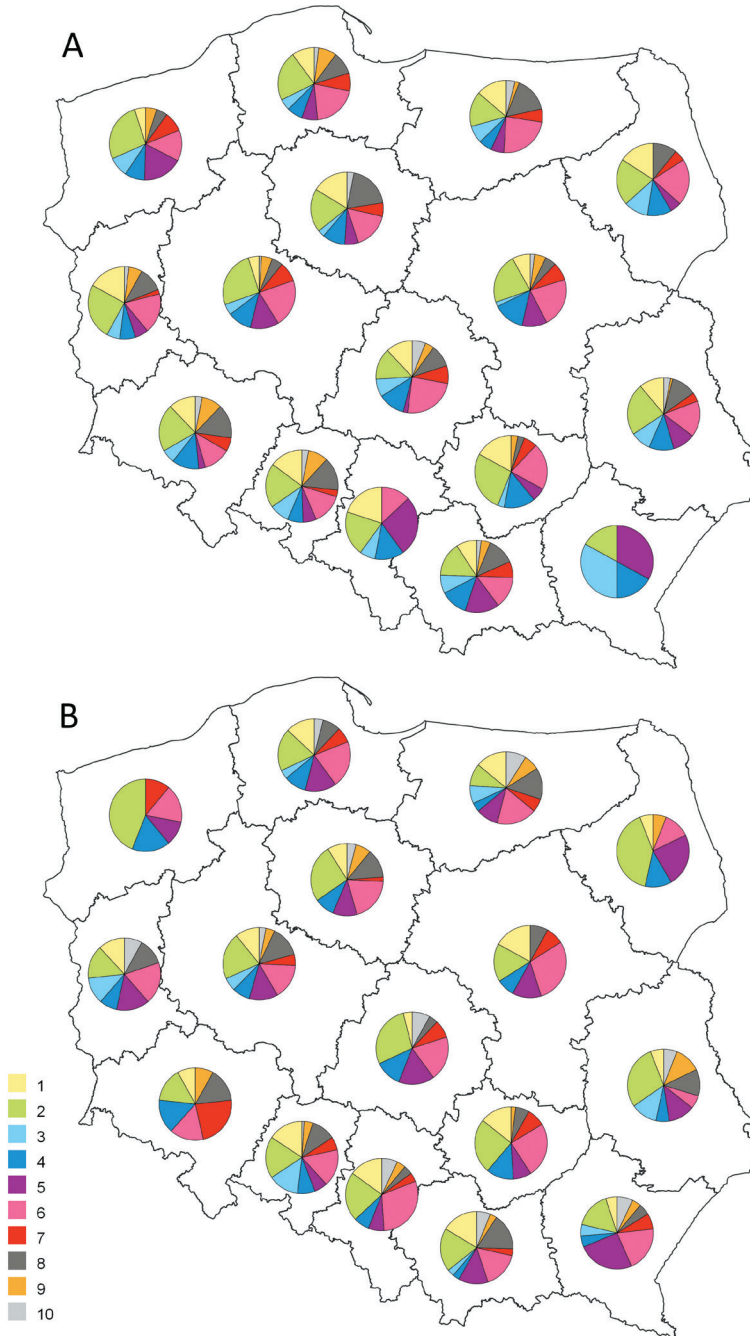
nie pozwala na pełne wykorzystanie potencjału do realizacji zadań w ramach tych obszarów. Zainteresowaniem na średnim poziomie cieszą się obszary działań nakierowane na zaspokojenie potrzeb w zakresie infrastruktury społecznej, technicznej oraz działania na rzecz wzmocnienia integracji społecznej.

Porównując zainteresowanie obszarami działań dla poszczególnych okresów trudno mówić o jednoznacznej tendencji. Aż w 7 na 10 obszarów zaszły niewielkie zmiany w poziomie zainteresowania ($\pm 1\%$). Działania w ramach obszarów: zachowanie dziedzictwa kulturowego, poprawa stanu infrastruktury drogowej i komunikacyjnej oraz poprawa bezpieczeństwa publicznego pozostały na niezmiennym poziomie w stosunku do poprzedniego okresu (odpowiednio 6%, 18%, 6%). Najwyższy wzrost zainteresowania zanotowano w ramach obszaru 5 – poprawa stanu infrastruktury technicznej (+3%), najwyższy spadek natomiast w przypadku obszaru 4 – zaspokojenie potrzeb w zakresie infrastruktury społecznej (-2%). Pokazuje to, że zmiany preferencji w wyborze kierunkowych zadań rozwojowych wsi w obydwu badanych okresach występują na nieznacznym poziomie.

W kolejnym etapie dokonano zestawienia obszarów działań dla poszczególnych województw. W planach odnowy wsi uchwalonych w latach 2007–2013 zdecydowanie dominował obszar dotyczący zaspokojenia potrzeb w zakresie sportu, turystyki i rekreacji – aż w 12 województwach wskazany został najczęściej. W województwach łódzkim i warmińsko-mazurskim dominowały działania w ramach obszaru poprawa stanu infrastruktury drogowej i komunikacyjnej, a w podkarpackim i śląskim – poprawa stanu infrastruktury

technicznej. Województwa północno-wschodniej, zachodniej i środkowej Polski wykazały stosunkowo duże zainteresowanie realizacją zadań w ramach obszaru poprawa stanu infrastruktury drogowej i komunikacyjnej. Niemal we wszystkich województwach wskazano potrzebę kształtowania ładu przestrzennego na średnim poziomie 12% (w województwie podkarpackim brak obszaru 1). Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się zadania w ramach obszarów 9 i 10. Obszar 9 nie wystąpił w planach dla województw: kujawsko-pomorskiego, podkarpackiego, podlaskiego, śląskiego, natomiast obszar 10 dla województw: podkarpackiego, podlaskiego, śląskiego, świętokrzyskiego i zachodniopomorskiego. Na bardzo podobnym poziomie we wszystkich województwach wystąpiło zainteresowanie zadaniami w ramach obszarów zachowanie dziedzictwa kulturowego oraz poprawa bezpieczeństwa publicznego (odpowiednio średnio 8% i 5%). W 10 województwach (dolnośląskie, kujawsko-pomorskie, lubelskie, lubuskie, łódzkie, małopolskie, mazowieckie, opolskie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie, śląskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie) wystąpiły wszystkie wyróżnione obszary działań, z kolei najmniejsze zróżnicowanie zanotowano w województwie podkarpackim (ryc. 3A).

W planach uchwalonych w latach 2014–2018, podobnie jak w latach 2007–2013, dominowały zadania realizowane w ramach obszaru 2, tj. zaspokojenie potrzeb w zakresie sportu, turystyki i rekreacji (obszar ten dominował w 9 województwach, a więc o 3 mniej niż w pierwszym analizowanym okresie). W stosunku do pierwszego okresu nieznacznie wzrosło zainteresowanie działaniami w ramach obszaru 6 – poprawa stanu infrastruktury drogowej i komunikacyjnej (największą popularnością cieszył się w województwach: lubuskim, mazowieckim, pomorskim, śląskim i warmińsko-mazurskim). Z kolei w województwie dolnośląskim największe zainteresowanie wykazano operacjami w ramach obszaru 7, a w województwie podkarpackim – 5. W drugim analizowanym okresie zmniejszyła się różnorodność obszarów, w ramach których miejscowości miały się rozwijać. Tylko w 5 województwach (małopolskie, opolskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie) wystąpiły działania w ramach wszystkich 10 wyszczególnionych obszarów. Aż w 50% województw nie wystąpiła żadna z operacji zaliczanych do obszaru 3 – zachowanie dziedzictwa kulturowego. Stosunkowo niskie zainteresowanie zanotowano w ramach obszarów 9 i 10 (średnio niespełna 4%). Żadne działania w ramach wspomnianych obszarów nie wystąpiły w planach odnowy wsi dla województw mazowieckiego i zachodniopomorskiego. W całej Polsce zanotowano stosunkowo podobny poziom zainteresowania działaniami w ramach obszarów 4 i 8 (na średnim poziomie 9%). Najbardziej proporcjonalnym rozkładem poszczególnych obszarów działań wykazało się województwo lubuskie, natomiast największe dysproporcje wystąpiły w zadaniach zawartych w planach odnowy wsi na obszarze województwa zachodniopomorskiego. Województwo to również wykazało się najmniejszym zróżnicowaniem obszarów działań – wystąpiła jedynie połowa z 10 wyszczególnionych obszarów, z czego najwyższy nacisk położono na zaspokojenie potrzeb w zakresie sportu, turystyki i rekreacji (aż 44% działań). W stosunku do pierwszego okresu zanotowano niewielki wzrost zainteresowania obszarem 5, tj. poprawą stanu infrastruktury technicznej, kosztem zmniejszenia popularności działań związanych z kształtowaniem ładu przestrzennego wsi (ryc. 3B).



Ryc. 3. Udział procentowy poszczególnych typów obszarów działań zawartych w planach odnowy wsi uchwalonych w latach: A – 2007–2013, B – 2014–2018; 1 – 10 jak na ryc. 2.

Percentage share of individual types of action areas included in village renewal plans adopted in: A – 2007–2013, B – 2014–2018; 1 – 10 as in fig. 2.

Podsumowanie

Produkcja rolnicza, wprowadzanie zabudowy podmiejskiej, nieprzemysłane lokowanie działalności gospodarczo-rzemieślniczej w znaczący sposób przyczynia się do nieodwracalnych zmian w fizjonomii wsi. Wkraczanie w przestrzeń, która jest już w pewien sposób zagospodarowana i zawiera szereg elementów przestrzennych o indywidualnych cechach wymaga działań konsekwentnych i przemyślanych. Aby przemiany funkcjonalno-przestrzenne wsi nie prowadziły do dalszej degradacji tkanki wiejskiej, wymagają odpowiednich narzędzi planistycznych. Dobrze opracowany plan odnowy wsi może stanowić użyteczne narzędzie kierowania rozwojem miejscowości. Przemyślany plan nie tylko pozwoli na pozyskanie dodatkowych środków finansowych, ale przyczyni się też do poprawy ładu przestrzennego, wzmocnienia tożsamości wsi i zwiększenia poziomu integracji społecznej.

Planując rozwój wsi ważne jest, aby dokonać rozsądnej hierarchizacji zadań przewidzianych do realizacji, zwłaszcza w przypadku, gdy występują zadania wzajemnie od siebie zależne. Trudno bowiem mówić o odnowie wartości życia wiejskiego, kiedy w miejscowości brak jest podstawowej infrastruktury technicznej czy komunikacyjnej. Zaspokojenie rzędu „podstawowych” potrzeb pozwoli na dalszy rozwój miejscowości, a w konsekwencji przyczyni się do poprawy jakości życia społeczności lokalnej. Istotne jest, aby w trakcie realizacji zadań związanych z ingerencją w przestrzeń wiejską, pamiętać o dostosowaniu inwestycji do lokalnego charakteru w taki sposób, aby całość tworzyła spójny obraz i nie zdominowała pierwotnego charakteru wsi. Zwłaszcza w trakcie realizacji zadań związanych z kształtowaniem przestrzeni publicznych należy wystrzegać się bezmyślnego przenoszenia gotowych wzorców, tak aby nie zatracić ducha miejsca i nie doprowadzić do unifikacji wiejskich miejsc spotkań. We wszystkich sferach działań konieczne jest poszanowanie środowiska przyrodniczego i krajobrazu.

W planach odnowy wsi uchwalonych w latach 2007–2013 i 2014–2018 największym zainteresowaniem cieszyły się działania związane z zaspokojeniem potrzeb w zakresie sportu, turystyki i rekreacji, co wskazuje na chęć zapewnienia niezbędnej infrastruktury dla zwiększenia aktywności ruchowej mieszkańców, a także utworzenia zaplecza do rozwoju funkcji turystycznej (pozarolnicze źródło zarobkowania). Stosunkowo duże zainteresowanie wystąpiło w ramach obszaru działań związanego z poprawą stanu infrastruktury drogowej i komunikacyjnej, co świadczyć może o chęci zwiększenia dostępności komunikacyjnej wsi. Najmniejszym zainteresowaniem cieszyły się projekty związane ze wspieraniem rozwoju ekonomicznego wsi. Analogicznie sytuacja wyglądała w ujęciu regionalnym. Jedyne w nielicznych województwach wskazano na większą potrzebę realizacji zadań niezwiązanych z zaspokojeniem potrzeb w zakresie sportu, turystyki i rekreacji, co mogło być związane z lokalnymi uwarunkowaniami, a także stopniem zaawansowania w realizacji planów odnowy wsi.

Zadania wyznaczone do realizacji w ramach planów odnowy wsi są bardzo zróżnicowane i często odnoszą się do wszystkich czterech etapów procesu odnowy wsi jednocześnie, przy czym relatywnie mało jest projektów, które traktują proces odnowy kompleksowo. Zdecydowana większość uchwalonych planów skupia się na pojedynczych inwestycjach, w głównej mierze związanych z rozwojem infrastrukturalnym miejscowości. Takie rozbieżności w ilości oraz rodzaju działań przewidzianych do realizacji wynikają w dużej mierze z sytuacji finansowej gminy, do której przynależą. Im gmina biedniejsza, tym mniej za-

dań przewidzianych do realizacji w sołectwie. W związku z możliwością pozyskania finansowania ze środków regionalnych, krajowych i wspólnotowych (UE) w ramach odnowy wsi, miejscowości skupiają się wyłącznie na tych zadaniach, na które mogą otrzymać dofinansowanie. Jednak często zdarza się, że są one nieadekwatne do potrzeb lokalnych społeczności i w małym stopniu wpływają na rozwój miejscowości. Niekiedy główna idea przyświecająca odnowie wsi zostaje zatracona, a sam plan odnowy traktowany jest jedynie jako narzędzie służące finansowaniu prowadzonych inwestycji.

Osiągnięcie prawidłowego stopnia rozwoju miejscowości nie jest możliwe poprzez realizację szeregu przypadkowych, następujących po sobie pojedynczych projektów (często powstających oddolnie i samorzutnie) (Niedźwiecka-Filipiak i Kuriata 2010). Jedynie spójny plan, jakim niewątpliwie jest plan odnowy miejscowości, może przyczynić się do pełnego, racjonalnego przekształcenia funkcjonalno-przestrzennego wsi.

Badania zostały sfinansowane z dotacji Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego na finansowanie działań związanych z badaniami naukowymi lub pracami rozwojowymi oraz związanymi z nimi zadaniami, które służą rozwojowi młodych naukowców i doktorantów („Młoda Kadra i Doktoranci”).

Bibliografia

- Bański J.**, 2013, *O przyszłości polskiej wsi*, Studia Obszarów Wiejskich, 31, s. 9–24.
- Beck C.A., Campbell D., Shrives P.J.**, 2010, *Content analysis in environmental reporting research: Enrichment and rehearsal of the method in a British-German context*, The British Accounting Review, 42, 3, s. 207–222.
- Biczkowski M., Biczowska M.**, 2017, *Rewitalizacja a odnowa wsi. Analiza porównawcza instrumentów Unii Europejskiej*. Acta Universitatis Lodziensis, Folia Geographica Socio-Oeconomica, 29, s. 27–29.
- Chmielewska B.**, 2009, *Odnowa wsi jako jedna z form realizacji polityki rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] B. Chmielewska (red.), *Wybrane zagadnienia polityki rozwoju obszarów wiejskich w Polsce i na Ukrainie*, Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej – Państwowy Instytut Badawczy, Warszawa, s. 57–88.
- Cymerman R., Grządka B., Tyszło L.**, 2002, *Gospodarka przestrzenna jako dziedzina wiedzy i praktyki kształtująca ład przestrzenny*, Acta Scientiarum Polonorum, Gospodarka Przestrzenna, 1, s. 5–15.
- Heffner K.**, 2014, *Kierunki zmian w przestrzeni wiejskiej Polski – wpisywanie się w przestrzeń wiejską europejskiej*, [w:] W. Kamińska, K. Heffner (red.), *Polityka spójności UE a rozwój obszarów wiejskich. Stare problemy i nowe wyzwania*, Studia KPZK PAN, 154, s. 37–58.
- Idziak W.**, 2004, *O odnowie wsi – poradnik*, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa.
- Idziak W.**, 2007, *Odnowa wsi wobec wyzwań współczesności*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa, s. 147–164.
- Jeziorska-Biel P., Wójcik M.**, 2017, *Społeczne i przestrzenne aspekty procesu odnowy wsi (przypadek województwa łódzkiego)*, Biuletyn KPZK PAN, 267, s. 121–132.
- Kamiński Z.**, 2008, *Współczesne planowanie wsi w Polsce – zagadnienia ruralisty – monografia*, Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice, s. 213–218.

- Kuriata Z.**, 2005, *Metoda opracowania planu rozwoju miejscowości*, Architektura Krajobrazu, 1–2, s. 27–33.
- Kuriata Z.**, 2006, *Oddziaływanie programu odnowy wsi na kształtowanie przestrzeni wiejskiej*, [w:] W. Czarnecki, D. Korolczuk (red.), *Odnowa polskiej wsi*, Wydział Architektury Politechniki Białostockiej, Białystok, s. 88–92.
- Lipińska H., Kępkowicz A., Miącz D.**, 2013, *Wiejskie ogrody przydomowe a tożsamość polskiej wsi*, [w:] M. Milecka (red.), *Kulturowe i cywilizacyjne postawy Polaków. Tradycja jako czynnik spójności krajobrazowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Lublinie, Lublin, s. 214–233.
- Niedźwiedzka-Filipiak I.**, 2009, *Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław.
- Niedźwiecka-Filipiak I., Kuriata Z.**, 2010, *Architektura Krajobrazu w Programie Odnowy Wsi Opolskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław, s. 24–27.
- Niedźwiecka-Filipiak I., Kuriata Z., Drabiński A.**, 2011, *Udział Instytutu Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu w realizacji Programu Odnowy Wsi*, [w:] *IV Polski Kongres Odnowy Wsi. Odnowa Wsi – opinie ekspertów*, Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego, Wrocław, s. 26–34.
- Obszary wiejskie w Polsce w 2016 r.*, 2016, GUS, Warszawa.
- Paradowski M., Zielińska R.**, 2007, *Odnowa i rozwój wsi w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich*, [w:] M. Kłodziński, M. Błąd, R. Wilczyński (red.), *Odnowa wsi w integrującej się Europie*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa, s. 137–146.
- Rorat J., Tabor S.**, 2014, *Rozwój lokalny na obszarach wiejskich – ocena zagrożeń i możliwe kierunki rozwoju*, Przegląd Zachodniopomorski, 3, 2, s. 263–271.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu „Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne”, operacje typu „Kształtowanie przestrzeni publicznej” oraz operacje typu „Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego” w ramach działania „Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 (Dz.U. 2017 poz. 1737).*
- Wilczyński R.**, 2002, *Odnowa wsi jako metoda wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich*, [w:] M. Kłodziński i B. Fedyszak-Radziejowska (red.), *Przedsiębiorczość wiejska w Polsce i krajach Unii Europejskiej*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Warszawa.
- Wilczyński R.**, 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*. Fundacja Fundusz Współpracy – Program Agro-Info, Krajowe Centrum Doradztwa Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Oddział w Poznaniu, Poznań, s. 121–129.
- Wilczyński R.**, 2005, *Odnowa wsi jako środowisko zachowania i zgodnego z dziedzictwem kulturowym kształtowania krajobrazu wiejskiego*, Architektura Krajobrazu, 1–2, s. 10–17.
- Wilkin J.**, 2008, *Od „ogłądania się na państwo” do samoorganizacji środowisk wiejskich*, [w:] J. Wilkin, I. Nurzyńska (red.), *Polska wieś 2008. Raport o stanie wsi*, Fundacja na Rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa, s. 90–94.
- Wolski O.**, 2017, *Odnowa wsi jako przedmiot badań. Ewolucja i systematyzacja pojęcia*. *Więś i Rolnictwo*, 175, 2, s. 121–147.
- Wójcik M.**, 2017, *Odnowa wsi jako przedmiot badań geograficzno-osadniczych*, *Studia Obszarów Wiejskich*, 48, s. 9–20.

Summary

Rural areas have been undergoing transformation for years, which is noticeable, among others, in local communities' lifestyle, sources of income, and especially in the rural space. In case when this process is uncontrolled, the risk of a serious imbalance in spatial order of the village is arising. One of the tools for positive functional and spatial changes in rural areas is the village renewal. This action is characterized by complexity in satisfying the needs of local communities and solving issues and inconvenience related to rural life. Village renewal may be implemented by the means of the village renewal plan, which includes tasks to be accomplished by the local community. The aim of this article is to identify directions of functional and spatial transformation of the village in the context of village renewal plans. The starting point for research was the overview of priority tasks to be implemented in the village renewal plans. In total, approximately 500 randomly selected plans were analyzed using the representative method. On this basis, ten main types of action areas were identified, which were then analyzed with respect to regional diversity in two subsequent research periods (2007–2013 and 2014–2018). Main changes in preferences and implementation of tasks within particular action areas were also examined. It was observed that in general, villages tend to undertake actions related to sport, tourism and recreation. Enhancing transportation and communication functions is also very important. On the other hand, villages are least likely to focus on action areas for economic development. In addition, the author has attempted to investigate the current stage in advancement concerning village renewal process in Polish rural areas.